

AYOLLARNING PARLAMENTDAGI SIYOSIY ISHTIROKI DINAMIKASI: GLOBAL INDEKSLAR VA INSTITUTSIONAL OMILLAR TAHLILI (2019-2025)

Kokanova Nursuliu

**Yoshlar ishlari agentligi ta'lim, ilm-fan, bolalar va xotin-qizar siyosatini
muvofiqlashtirish boshqarmasi bosh mutaxassisi**
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20050197>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda 2019-2025 yillar davomida ayollarning parlamentdagi siyosiy ishtiroki dinamikasi tahlil qilinadi. Tadqiqot asosida 2019-yilda joriy etilgan 30 foizlik kvota va 2024-yilda 40 foizgacha oshirilgan kvotaning ta'siri o'rganilgan. Jahon iqtisodiy forumining 2025-yilgi Global gender tafovut hisoboti ma'lumotlariga tayanib, O'zbekistonning 0,678 ball bilan 146 davlat orasida 110-o'rinni egallaganligi ko'rsatilgan. Maqolada parlamentdagi ayollar ulushi 38 foizga yetgan bo'lsa-da, vazirlar mahkamasida bu ko'rsatkich atigi 5,7 foizni tashkil etayotgani asosiy muammo sifatida qayd etilgan. Xulosa qilib aytganda, kvotalar mexanizmi ayollar ishtirokini oshirgan, ammo ijro hokimiyatidagi past vakillik va global indekslardagi o'rinning pasayishi muammoligicha qolmoqda.

Kalit so'zlar: gender tenglik, siyosiy ishtirok, parlament, kvotalar, global gender indeksi, O'zbekiston, siyosiy institutlar, ayollar vakilligi, ijro hokimiyati, Jahon iqtisodiy forumi

So'nggi yillarda O'zbekistonda gender tenglik siyosatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2022-yil 28-aprelda “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi Qonun, 2025-yil 18-martda esa Senat qarori bilan 2030-yilgacha bo'lgan davrda gender tenglikka erishish strategiyasining amalga oshirish dasturi tasdiqlangan. Mazkur islohotlar fonida ayollarning siyosiy ishtiroki dinamikasini tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifadir.

Ushbu maqolaning maqsadi – 2019-2025 yillar oralig'ida O'zbekistonda ayollarning parlamentdagi siyosiy ishtiroki dinamikasini global indekslar va institutsional omillar asosida tahlil qilish. Tadqiqotda qiyosiy va institutsional tahlil metodlaridan foydalanilgan.

1. Kvotalar mexanizmining ta'siri

2019-yilda “Siyosiy partiyalar to'g'risida”gi Qonunga kiritilgan o'zgartirishga ko'ra, siyosiy partiyalarning saylov ro'yxatlarida ayollar ulushi kamida 30 foiz bo'lishi talab qilindi. Natijada, Qonunchilik palatasida ayollar ulushi 2014-yildagi 16,4 foizdan (21 nafar) 2019-yilda 32 foizga (48 nafar) oshdi. 2024-yilgi Saylov kodeksida bu ko'rsatkich 40 foizga yetkazilgach, ayollar ulushi 38 foizga (57 nafar) ko'tarildi (O'zbekiston Markaziy saylov komissiyasi, 2024).

Biroq, kvotalar mexanizmi cheklangan holda ishladi. 2019-yilda 30 foizlik kvota joriy etilganda ayollar ulushi 16 foizdan 32 foizga – ya'ni ikki baravarga oshdi. Ammo 2024-yilda kvota 40 foizga oshirilganiga qaramay, ayollar ulushi bor-yo'g'i 6 foiz punktga (32 foizdan 38 foizga) oshdi. Ya'ni, siyosiy partiyalar 40 foizlik kvotani to'liq ishlata olmadi (IPU, 2024).

2. Global gender indekslarida O'zbekistonning o'ri

Jahon iqtisodiy forumining (WEF) 2025-yilgi Global gender tafovut hisobotiga ko'ra, O'zbekiston 0,678 ball bilan 146 davlat orasida 110-o'rinni egallagan. 2024-yilda mamlakat 108-o'rinda edi, ya'ni bir yil ichida ikki pog'onaga pasaygan (WEF, 2025).

Siyosiy vakillik subindeksida O'zbekiston 0,202 ball to'plagan. Bu global o'rtacha 0,225 balldan pastdir. Taqqoslash uchun: Islandiya 0,938 ball bilan 1-o'rinda, Ruanda esa siyosiy vakillik bo'yicha 0,785 ball bilan dunyoda yetakchilardan biridir.

O'zbekiston global indeksda pasayib borayotgani shuni ko'rsatadiki, mamlakatda amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlar (kvotalar, qonunlar) global miqyosda boshqa mamlakatlar tezroq rivojlanayotganligi sababli yetarli emas.

3. Parlament va ijro hokimiyati o'rtasidagi tafovut

Eng jiddiy muammolardan biri – qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat o'rtasidagi keskin tafovutdir. 2024-yilga kelib, Qonunchilik palatasida ayollar ulushi 38 foizni tashkil etgan bo'lsa, Vazirlar Mahkamasidagi 22 vazirdan atigi 2 nafari (9,1 foiz) ayollardir. Vazirlik darajasidagi ayollar ulushi 2018-yilda 3 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda 5,7 foizga yetgan (O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi, 2024).

Xalqaro taqqoslash uchun: Shvetsiyada hukumatdagi ayollar ulushi 52 foizni, Janubiy Afrikada 48 foizni tashkil etadi. O'zbekistonda parlament (38%) va hukumat (5,7%) o'rtasidagi farq 6,5 barobarni tashkil etadi. Bu shuni anglatadiki, ayollar qonun chiqaruvchi organda nisbatan yaxshi vakillikka ega bo'lsa-da, asl qaror qabul qiluvchi ijro etuvchi lavozimlarga chiqa olmayapti.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchi, kvotalar mexanizmi ayollarning parlamentdagi siyosiy ishtirokini oshirishda samarali vosita bo'lgan. 2019-yildagi 30 foizlik kvota ayollar ulushini 16 foizdan 32 foizga, 2024-yildagi 40 foizlik kvota esa 32 foizdan 38 foizga oshirgan. Biroq, kvotalarning o'zi yetarli emas – qonuniy kvota oshirilganiga qaramay, siyosiy partiyalar 40 foizlik kvotani to'liq ishlata olmagan.

Ikkinchi, O'zbekiston global gender indeksida pasayib bormoqda. 2024-yilda 108-o'rinda bo'lgan mamlakat 2025-yilda 110-o'ringa tushgan. Siyosiy vakillik subindeksi (0,202 ball) global o'rtacha (0,225 ball) dan pastligicha qolmoqda.

Uchinchi, eng jiddiy muammo – parlament va hukumat o'rtasidagi tafovutdir. Parlamentda 38 foiz ayol bo'lsa, hukumatda atigi 5,7 foiz ayol faoliyat yuritadi. Bu 6,5 barobar farq ayollarning qaror qabul qilish jarayonlaridan chetlashtirilayotganini ko'rsatadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi. (2024). 2019 va 2024 yilgi Qonunchilik palatasi saylovlari yakunlari to'g'risida hisobot. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi. (2024, 16 dekabr). Vazir va vazirga tenglashtirilgan lavozimlarda xotin-qizlar ulushi 5,7 foizga yetdi.
3. World Economic Forum (WEF). (2025). Global Gender Gap Report 2025. Geneva: WEF.
4. Inter-Parliamentary Union (IPU). (2024). Women in Parliament: Global and Regional Trends 2024. Geneva: IPU.